

ДО ПРОБЛЕМИ ІДЕЙНИХ ВИТОКІВ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ КОНЦЕПЦІЇ СУВЕРЕНІТЕТУ

У Франції починаючи з XIII сторіччя категорія «суверенітет» походила від ідеї панування, верховенства, вертикального підпорядкування конкретній особі, якою у контексті реалізації суверенних прав був король як «суверен», адже його політико-правове становище у державі є суверенним за своєю сутністю та наявністю досить яскраво вираженого підпорядкування в межах чітко визначеної державної території. Подібної точки зору у середньовічній науковій думці (1280-1283 рр.) дотримувався, наприклад, Ф. Де Бомануар [6, с. 43]. Втім, необхідно відзначити, що суверенами у той час вважалися не тільки монархи, але і будь-які феодалі, які мали фактичне панування та владу над населенням певної території, що належала їм відповідно до їх станових прав й привілеїв. Іншими словами, цілком справедливою буде теза про те що, суверенітет до Нового часу та створення Ж. Боденом принципово нової концепції суверенітету як виключно державницької (статичне уявлення про суверенітет та суверена як його єдиного можливого легітимного носія. – Авт.) категорії розглядався скоріше як межа компетенції монарха (наприклад, короля Франції, правовий статус якого у цьому сенсі є досить показовим. – Авт.), феодала або будь-якого іншого теоретично можливого носія фактичної влади над населенням тієї чи іншої території, державної чи недержавної, а не в якості особливої ознаки держави чи її очільника. Таким чином, можна констатувати інтерпретацію у «дободенівський» час суверенітету як поняття, наближеного за змістом до категорії «компетенція» з притаманним їй обмеженим характером та структурою складових елементів без будь-якого діалектичного зв'язку з народом та народним суверенітетом як первинним джерелом походження державного суверенітету. Це було цілком природним для тогочасного розуміння самої глибинної сутності природи державної влади та її первинного походження в особі конкретної особи — персонального носія фактичної влади. Більше того, навіть у вченні Ж. Бодена суверенітет розглядається вже як ознака держави та державності, але така, що походить не від народу, а від монарха-суверена і концентрується у повноваженнях монарха, без розподілу функцій держави з тими чи іншими станами, релігійними колами або представницькими органами у будь-яких їх організаційно-правових формах [6, с. 44].

Французьку концепцію історичного становлення вчення про суверенітет та його практичного втілення можна фундаментально проаналізувати з використанням класичного теоретико-правового доробку відомого правника Л. Дюгі. На погляд Л. Дюгі, у французькій доктрині внутрішній суверенітет є лише публічною владою, а отже, суверенітет можна представити як елемент держави з точки зору її внутрішньої побудови [7, с. 76]. Подібна інтерпретація суверенітету походить, як вбачається, з політико-правових ідей Ж.-Ж. Руссо, сутність яких зводиться до розуміння суверенітету як панівної влади держави у суспільстві. Водночас іншою особливістю теоретико-правового розуміння суверенітету є охоплення досліджуваною категорією на протязі історичного процесу не тільки самої політичної влади у суспільстві, але і конкретного

характеру такої влади, тобто йдеться про теоретичну можливість існування політичної влади без суверенітету та створення несuverенних держав в частині виконання зовнішніх функцій держави у її правомірних міжнародних відносинах. Ця ознака вступає у певне протиріччя з базовими постулатами французької доктрини, оскільки саме в наукових працях її найвидатніших представників остаточно закріпився нерозривний зв'язок поняття «суверенітет» з державною владою, а не будь-якою іншою публічною владою, наприклад, муніципальною.

В цілому, розробка теорії суверенітету Ж. Боденом та іншими авторами Нового часу переслідувала дві основні мети. Першою метою було усунення феодалної роздробленості європейських держав, цементування державної влади навколо єдиного політичного центру, а другою – звільнити монарха від церковної влади, зокрема, від влади Папи Римського. Упродовж багатьох століть у Європі панувала подвійна церковна та світська юрисдикція. Король вважався самостійним у земних справах, але він мав підпорядковуватися Церкві. Ця теорія на практиці трансформувалася у виключне та одноосібне право Папи Римського призначати імператорів [8, с. 38].

Важливим у вченні Ж. Бодена є висновок, що суверенітет не можна ототожнювати лише з особою суверена. Іншими словами, на думку видатного інтелектуала, суверенітет є дефініцією не найвищої влади, а насамперед – дефініцією держави [9, с. 53].

Як цілком слушно та обґрунтовано з історико-правової точки зору зазначають М. О. Баймуратов та Ю. С. Хоббі, на процес створення суверенних держав у Європі значною мірою вплинула також Реформація, яка викликала підсилення багатьох відокремлених народів і держав та завдала суттєвого удару гегемонії Священної Римської імперії. Тільки завдяки Реформації головною одиницею політичної влади стає самостійна світська держава [8, с. 38].

Крім того, слід зазначити, що перші теорії суверенітету носили теократичний характер, оскільки в їхній основі знаходився принцип божественного походження влади, і лише з часом акцент розуміння суверенітету зміщується від теократичного до світського. Як зазначав Т. Гоббс, тільки держава є абсолютно незалежною корпорацією, всі ж інші корпорації підвладні верхній владі держави. Наявність у державі вищої влади, котра стоїть над усіма організаціями і особами і самостійно визначає норми поведінки держави ззовні, сприймається ним як історична і логічна необхідність [10, с. 146-147, 179].

З цього часу в науковій доктрині верховна влада починає асоціюватися не з конкретною особою, а з абстрактним за своїм характером інститутом – державою. На погляд М. О. Баймуратова та Ю. С. Хоббі, саме з цього моменту слід говорити про суверенітет держави, оскільки раніше мова могла йти лише про суверенітет правителя [8, с. 39]. Як зазначає у вказаному контексті І. Д. Левін, «державний суверенітет перетворював монарха з власника влади в орган держави» [11, с. 29].

Також доцільно звернути увагу на погляди видатного вченого Гуго Гроція, що були ним висловлені у XVII ст. та спрямовані, за словами М. М. Микієвича, на «формування єдиного світового порядку з метою гарантування безпеки та мирного співіснування держав», причому діяльність Гуго Гроція «відбувалася в період, коли особливо активними були процеси перетворення феодалних держав у національні, суверенні» [12, с. 17].

Таким чином, у результаті наукового аналізу історико-правових передумов становлення та розвитку державного суверенітету як основної ознаки сучасної держави можна дійти до наступних загальних висновків, що відображають мету дослідження в даній частині: а) на доконституційному етапі розвитку держави і права (до XVIII сторіччя) поняття «суверенітет» тісно пов'язувалося з особою суверена, під яким розумівся одноосібний монарх або будь-яка інша особа, яка мала фактичну владу над населенням в межах певної території, з чого випливала відсутність правових обмежень щодо форм та методів здійснення сувереном своїх владних повноважень; б) поступове практичне втілення починаючи з XVIII сторіччя доктрини державного суверенітету як наслідку та необхідної умови реалізації народного суверенітету пов'язано з загальним процесом становлення конституціоналізму як теорії, втіленої на державному рівні починаючи з прийняття перших світових конституцій наприкінці XVIII сторіччя, основний юридичний зміст якої полягає у введенні «обмеженого правління» на основі суспільно-політичного принципу розподілу влади в державі на три основні гілки, що, у свою чергу, породжує можливість втілення положень, що суперечать один одному, в актах різних гілок влади, виданих в межах своєї компетенції, які одночасно визнаються джерелами конституційного права, втілюючи у тому числі відповідні політичні інтереси різних державних органів та вищих посадових осіб.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Платон. Государство / Платон // Государство. Законы. Политик. – М. : Мысль, 1998. – 798 с.
2. Серегин А. В. Эволюция учения о монархической форме правления в истории политико-правовой мысли / А. В. Серегин. – Ростов-на-Дону : ИПО ПИ ЮФУ, 2010. – 192 с.
3. Аристотель. Политика / Аристотель // Политика. Афинская политика. – М.: Мысль, 1997. – 458 с.
4. Ильин М. В. Суверенитет: развитие понятийной категории / М. В. Ильин // Суверенитет. Трансформация понятий и практик / под ред. М. В. Ильина, И. В. Кудряшовой; Моск. гос. ин-т междунар. отношений (ун-т) МИД России, каф. сравнит. политологии. – М.: МГИМО-Университет, 2008. – С. 14-42.
5. Crage G. Force and Statecraft / G. Crage, A. George. – N. Y. : Oxford University Press, 1983. – 304 p.
6. Мусихин Г. И. Суверенитет, монархия и революция: история становления и взаимоотношения понятий / Г. И. Мусихин // Суверенитет. Трансформация понятий и практик. – С. 43-57.
7. Дюги Л. Конституционное право. Общая теория государства / Л. Дюги. – М.: ИНФРА-М, 2013. – 427 с.
8. Баймуратов М. О. Модифікації державного суверенітету в умовах європейської інтеграції в контексті взаємовідносин Європейського Союзу з державами-членами / М. О. Баймуратов, Ю. С. Хоббі; за ред. д.ю.н., проф., Заслуженого діяча науки і техніки України М. О. Баймуратова. – Суми: Університетська книга, 2013. – 300 с.
9. Ковальчук В. Б. До питання про державний суверенітет та легітимність державної влади в політико-правовій концепції Ніколло Макіавеллі та Жана Бодена / В. Б. Ковальчук // Держава і право: збірник наукових праць. – Вип. 35. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. – С. 49-56.

10. Гоббс Т. Левиафан или материя, форма и власть государства церковного и гражданского / Т. Гоббс; предисловие и редакция А. Ческиса, пер. П. С. Юшкевича. – М.: Соцэкгиз, 1936. – 502 с.

11. Левин И. Д. Суверенитет / И. Д. Левин. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 373 с.

12. Микієвич М. М. Інституційне право Європейського Союзу у сфері зовнішньої політики та безпеки / М. М. Микієвич. – Львів, 2005. – 415 с.

Гришук О. В.

д.ю.н., проф., професор кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету імені Івана Франка

ДО ПИТАННЯ ГЕНЕЗИ КОМУНІТАРИЗМУ ЯК ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОЇ ТЕЧІЇ ТА ІДЕОЛОГІЇ ДО ПИТАННЯ ГЕНЕЗИ КОМУНІТАРИЗМУ

Поняття «комунітарний» вживається для визначення будь-якої доктрини, провідною ідеєю якої є соціальне благо і яка обмежує прагнення до індивідуальної незалежності та самореалізації. Суспільними ідеалами комунітаристів є не свобода, як для лібералів, а справедливість і рівність. Справедливим комунітаристи вважають такий суспільний устрій, в якому забезпечений баланс між автономією особи і соціальним порядком. При цьому комунітаристська теорія влади полягає в забезпеченні рівної участі громадян у визначенні повноважень влади та заснована на демократичній формі правління.

Головна ідея комунітаристів – це відмова від принципу природного відбору найсильніших та виключення з суспільного життя слабких. Один із засновників комунітарного руху А. Етціоні вважає, що справедливість і рівність полягає в наданні кожному члену спільноти допомоги в тому, щоб він міг повністю використовувати свої здібності, виконувати відповідну соціальну роль, відчувати себе корисним суспільству і отримувати підтримку з боку останнього [5, 41].

Комунітаристська критика зосереджена на тому, яким чином егалітарні ліберали розуміють автономію. Під автономією життя ліберали розуміють індивідуалістичне, корисливе, раціональне, націлене на здійснення особистої концепції добре життя, а інших людей та своє власне суспільство розглядають тільки з точки зору тієї ролі, яку вони відіграють у цій концепції. З погляду комунітаристів, труднощі, пов'язані з таким розумінням автономії, є подвійними:

1) такі настанови, як особистий інтерес, концепції доброго життя, раціональність визначають не автономні діячі; джерелом їх є певна моральна традиція та моральне виховання (суспільні цінності, звички, ідеали та принципи, що були засвоєні ними), а тому, автономія пролягає між індивідуальністю і моральною традицією;

2) концепція доброго життя, підтримувана тими егалітаристськими лібералами, є тільки однією серед багатьох інших, таких як: релігійних, племінних, етнічних, аграрних, ієрархічних. Тому наполягання на індивідуалізмі, раціональності та концепціях доброго життя є продуктом тільки однієї течії в західній традиції, що з'явилася в епоху Просвітництва. Таким чином, егалітаристські ліберали не можуть послідовно дотримуватися погляду, що уряд має бути нейтральним щодо різних концепцій добра, оскільки самі вони зовсім не є нейтральними щодо антиліберальних концепцій [1, 351].